

Penavin Olga, Matijevics Lajos, Mirnics Júlia: Bácsstopolya és környéke földrajzi neveinek adattára. Újvidék, 1975. 274 l.

A szabadkai Minerva Könyvkiadó gondozásában és az újvidéki Hungarológiai Intézet támogatásával jelent meg a Vajdaság helységeinek földrajzi nevei címmel indított névtudományi sorozat első kötete. A rendszeres földrajzinév-gyűjtés megindítása és szervezése az újvidéki egyetem Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékének érdeme. Nagy örömmel nyugtázhatjuk, hogy az országos mozgalommá fejlődött helynévgyűjtés nemcsak nálunk hozza évről-évre eredményeit, hanem határainkon túl is érezteti hatását. A Szabó T. Attila irányításával működő, nagy hagyományokkal rendelkező erdélyi iskola példamutató kezdeményezései után a Szovjetunióban és Jugoszláviában is az egyetemek magyar nyelvi tanszékei vállalták a munka orosz-lánrészét. Ez a nagy erőfeszítéseket és körültekintést igénylő vállalkozás nemcsak a gyűjtés tetemes részét végző egyetemi hallgatókat teszi próbára, hanem az irányító, szervező tanárokat is. Előrebocsáthatjuk tehát, hogy a 23 község szinkrón élőnyelvi anyagát -- mintegy 2450 nevet -- magábfoglaló adattár a magyar és egyetemes nyelvtudomány jelentős eredménye.

A szerkesztők gondoltak az érdeklődőkre, a nem szakemberekre is. Előszavuk 1. pontjában elsősorban hozzájuk fordulnak, amikor arra a kérdésre adnak választ: "Milyen híryanagot kapunk földrajzi neveinkből, milyen információkat tartalmaznak földrajzi neveink?" A névtudomány sajátos helyzetéből fakad, hogy anyagát a legkülönbözőbb területeken dolgozó szakemberek is hasznosíthatják. Különösen a helytörténeti monográfiák építhetik be sokoldalúan a földrajzi nevek szolgáltatott adatokat, a gazdasági, művelődési, hadtörténeti, vízrajzi, néprajzi, művészettörténeti, topográfiai, közlekedési, településtörténeti viszonyok bemutatásakor. A településtörténet vizsgálatán belül is pontos képet kaphatunk a "földfelszín geológiai viszonyaira, a növénytakaróra, a települési típusra, a határ, a dűlők beosztására, formájára, a táj karakter-változására, a település típusának változására, a határszerkezetek művelésmódbeli változására, a termelés struktúrájára, a népi-nemzeti, szociális viszonyok módosulására." És ugyanilyen bőséggel sorolhatnánk elő a településföldrajz, agrártörténet, néprajz és szociológia, régészet és művelődéstörténet, és nem utolsósorban a nyelvtudomány különböző területeit, ahol a földrajzi nevek értékes adalékul szolgálhatnak. Végül egészítsük ki ezt a sort: a névtudománnyal, amelynek tárgya maga a tulajdonnév.

A rendszeres gyűjtés gondolata már 1965-ben felvetődött -- írják a szerzők -- hiszen az időközönként ebből a tárgyból íródott szemináriumi munkák értékes anyagot ígértek. Tudományos értékűvé akkor váltak ezek a gyűjtések, mikor a tanárok a helyszínen ellenőrizték és egységes elvek alapján kiegészítették őket. Erre annál is inkább szükség volt, mivel a községekben több nemzetiség él, s a kialakult, legtöbbször kettes névanyag feltárása felbecsülhetetlen tudományos adatokat szolgáltat. Az adattárat gazdagítja Pesty Frigyes múlt százada-

di készíratos anyagának szerepeltetése is. Ez mindenképpen helyes, hiszen napjainkban megjelenő szinkrón földrajzi névi adattáraink általános gyakorlatává vált ennek közlése. Megfelelő körültekintéssel és fenntartásokkal valóban alkalmas arra, hogy az élő neveknek némi történeti távlatot adjon. A gyűjtők azonban nem elégedtek meg ennyivel, a községek, települések nevére vonatkozó adatokat egészen a legkorábbi forrásokig visszamenőleg felkutatták. Ezeknek az adatoknak a közlése vezeteti be az adattár egy-egy településének névanyagát. Célul csupán adattár közlését tűzték ki. Egy jól szerkesztett, alapos, és filológiaiilag pontos, megbízható adattár valóban többet ér, mint egy bizonytalan etimológia, Hasonló meggondolások alapján szűkszavúan bánnak a nevekhez fűzött megjegyzésekkel is, csupán a névélettan számára lényeges utalásokra szorítkoznak. A falu helyzetének, rövid történetének, lakosainak bemutatása fontos az adott névstruktúra történeti és nemzetiségi nyelvi kialakulásának szempontjából. Végül falucsúfoló, vagy más népi magyarázat zárja le a falúra vonatkozó ismertetést.

Ezután a község földrajzi neveinek a tárgyalása következik. A külterületet és a belterületet nem választották külön, ez valóban nehezítette volna mind a közlést, mind az adattár használhatóságát, hiszen egy község anyagán belül két betűrendes sort kellett volna felállítani, illetve a kutatónak egy név keresésekor megnézni. Mindezek a nehézségek abból adódnak, hogy az adattár berendezésének elvéül a betűrendet választották, abból a meggondolásból kiindulva, hogy "ez a rendszer feleslegessé teszi a névmutatót." Sajnos ez csak részben igaz, mert az összetett nevek egyes tagjainak visszakeresése lehetetlen, de még ha egy név visszakereshető is az első betűje alapján, az adattár anyagában keresve 23 község névsorában kell utánanézni.

Sajnálattal és önkritikusan teszik szóvá a szerzők a nevek lokalizáló térképek hiányát, noha saját bevallásuk szerint is jelentős erőt fektettek be ezek pontos összeállítására. A közölt két térképvázlat a bácstopolyai kommuna helységeit és a kommuna helyét mutatják be a Vajdaságban.

Vannak azonban olyan szempontok is, amelyek érvényrejtetésében többet nyújt ez az adattár a hasonló jellegű hazai kiadványoknál. Ilyen például a nevek hol? honnan? hová? kérdésekre felelő helyhatározóragos alakjainak feltüntetése. A községek nevéénél eddig is elengedhetetlen követelmény volt a helyhatározóragos és -i képzős származék megadása. Csak az igényesebb, részletezőbb gyűjtések tűzték ki eddig célul, hogy a többi, főleg egytagú nevek helyhatározóragos alakjait is felgyűjtsék. Ez a kiegészítés tehát növeli a közölt névanyag tudományos értékét. Ugyanakkor néhány megvitatásra váró kérdést is fölvet, Az adattárat lapozgatva számos híd utótagú névvel találkozunk. Toldalékolásukban azonban teljesen esetlegesen váltakozik a -nál, -tól, -hoz ragozási sor az -on, -ról, -ra sorral. Az elsőre találhatunk példát Pacsér: Iskola híd /188/, Bajsa: Alvégi nagyhíd /55/, Kis-híd /62/; a másodikra pedig Pobeda birtok: Híd /214/, Bácsstopolya: Kis Lajos hídja /40/. Bajsa: Kúlai híd /1/ /64/ esetében. Mi lehet ennek az oka? Megbízunk az adatgyűjtők lelkiismeretességében, hogy valóban

így hallották és így jegyezték le ezeket az adatokat. Azt hiszem, a válaszhoz akkor kerülünk közelebb, ha a földrajzi név tájékozódásban betöltött szerepéből indulunk ki. A földrajzi név jelölhet valamit 1. közvetlenül — ez a szűkebb jelölési funkció, ebbe csak a név által megjelölt denotátum tartozik; 2. közvetetten — ez a tágabb jelölési funkció, itt a névvel jelölt tárgy /alakulat, stb./ viszonyítási pontként szerepel egy másik hely megnevezésére. Az 1. jelölési funkció esetén a denotátumra való szorítkozás miatt -ban, -ben, vagy -n, -on, -en, -ön ragokkal láthatjuk el a neveket, a 2. esetében -nál, -nél raggal, mellett /stb./ névutóval, esetleg valamilyen körírással alakul élünk. Vannak olyan denotátumok, amelyek önmagukban is jelölhetnek földrajzi névként szereplő helyet, ugyanakkor nagyon gyakran használjuk őket a tájékozódás folyamatában viszonyítási pontként. Ezek többnyire műtárgyak, vagy létesítmények, amelyek a helyzettől függően mindkét előbb vázolt funkciónak eleget tehetnek, következésképpen mindkét helyzethez kapcsolódó ragokkal /névutókkal/ elláthatjuk őket. Viszszatérve a példánkhoz: a híd utótagú földrajzi nevek esetében az adatközlők által adott hídon és hídnál válaszok egyaránt helyesek. Az ingadozások abból eredhetnek, hogy az adatközlő különbözőképpen alkalmazta a jelszituációt. Ugyanebből a helyzetből ered az, hogy például Bajsán a Gulyáskút /59/ esetében Gulyáskúton alakkal, az Engler-féle kút /58/ esetében pedig Engler-féle kútnál alakkal válaszoltak az adatközlők. Mindenki számára világos, hogy a válaszok egyaránt helyesek, csak más szituációból fakadnak. Az első esetben ugyanilyen jogos lett volna a Gulyáskútnál, a másodiknál az Engler-féle kúton alak is. Írjuk ki mind a kettőt? Hiszen teljesen jogos lenne, sőt így kapnánk igaz képet. Vagy hagyjuk el ez esetben a ragos alakokat? Tudományosan talán még mindig korrektebb megoldás, mint az egyik lehetséges változat följegyzése. Mindenesetre ezek megvitatásra és tisztázásra váró kérdések, amelyek a sorozat további kötetait is érintik.

Még a ragos alakoknál maradvány néhány formai egyszerűsítés is alkalmazható lenne. Ha egy földrajzi név hol? kérdésre adott alakja — mondjuk például a Felvég esetében — Felvégen, akkor biztos, hogy a honnan? kérdésre adott válasz: Felvégről, a hová? kérdésre Felvégre lesz a válasz. Ezért én például a Felvég, Felvégen, Felvégről, Felvégre szócikket így egyszerűsíténém: Felvég, -en. Ami annyit jelent, hogy a név ragozási sora az előbbi módon, szabályosan alakul. /Tehát a hol? kérdésre adott alak eligazít bennünket a többi ragos alakban is./ Amennyiben a szabályostól eltérő ragozású névvel van dolgunk, természetesen föl kell tüntetni minden alakot.

Penavin Olga már a II. Névtudományi Konferencián /Nytud. Ért. 70. 93-99/ érdekes tanulmányban adott ízelítőt a környék földrajzi neveiből. Példaanyagában a bácstopolyai kommuna helységei közül Bácstopolya, Moravica és Pacsér szerepel. Visszakeresve ezeket a neveket az Adattárban nagyrészüket megtaláltam, a következők kivételével: Moravica: Nyugati fősdűllők, Téglavögy, Sütős födek; Bácstopolya: Halastó, Gyöpszél, Könyök ucca.

A helyesírást illetően a címszavakban az akadémiai, a népi adatoknál pedig a Somogy megyei kötet gyakorlatát követték. Az általam szűrőpróbaszerűen megvizsgált közösségek anyagában szinte maradéktalanul sikerült ezt megvalósítani. Bački Sokolac nevei közt a Futballpálya népi ejtismódját Futbálpálya változatban adták meg, a valószínűleg helyes Fudbálpája helyett, a címszóként gyakran előforduló Fő utcát /29, 38/ és Nagy ut-sát /43, 90/ pedig következetesen egybeírták. A sajtóhibák közül csupán az értelemzavarót említettem meg. A 21. lapon Bács-topolya és környéke rövid jellemzése című fejezetben: a kommunában "... egy négyzetméterre 75 lakos jut..." ehelyett a helyes adat nyilván: egy négyzetkilométerre 75 lakos jut.

A kötet végére érve a példás részletességgel és pontossággal összeállított földrajzi köznevek kis értelmező szótárát találhatjuk. Sajnos legtöbb hazai földrajzi névi adattárunk — még a most megjelenők is — nélkülözik ezt a fontos fejezetet. Minden vidék, tájegység helynevei közt szerepelnek sajátos köznevek. De a helyi jellegzetességeken túl nagyon fontos, hogy áttekinthető legyen a vidéken használt nevek közszókin-csének teljes keresztmetszete is. Ez a kis szótár jelen esetben a lakosság nyelvi sokszínűségének és egymásra hatásának újabb példáját adja. Belső tagolódása a következő: A./ Magyar köznevek magyaroknál, B./ Nem magyar, már bealakult vagy a bealakulás fokán levő köznevek a magyaroknál, C./ Köznevek a más nemzetiségűeknél. Ezen belül kettéválasztva állnak az alapszóként és a meghatározó fogalomként használt szavak.

Végül az adatközlők, gyűjtők és ellenőrzők névsorát és a felhasznált irodalmat közlik.

A könyv szép kiállítású, ízléses formában került a szakemberek kezébe, tudományos anyaga felbecsülhetetlen értékekkel gazdagította a tudományt. Dicséret illeti a gyűjtőket, szerkesztőket és a kiadót egyaránt. Várjuk a további köteteket!

JUHÁSZ DEZSŐ